

УДК 94(477.83/.86)“1867/1870”

*Ігор РАЙКІВСЬКИЙ***ВНЕСОК ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У ВИДАННЯ
ЛЬВІВСЬКОГО ЖУРНАЛУ “ПРАВДА”
(1867 – початок 1870-х років)**

Висвітлено внесок П. Куліша у видання народовського журналу “Правда” у Львові упродовж 1867–1870 рр. Серед наддніпрянських діячів він мав найбільший вплив на українське національне самоусвідомлення галицьких русинів-українців, розвиток ідеї національної єдності (соборності) в 1860-х роках. Особливу увагу звернуто на Кулішеві взаємини з місцевими народовцями, насамперед з редакцією “Правди” через листування, публікацію власних творів у Галичині, що були найбільш активними в 1869 р. Проаналізовано причини конфлікту П. Куліша з видавцями журналу, що обіцяв підтримати його матеріально навіть після того, як часопис у середині 1870 р. перестав виходити. Однак він не дотримав слова і в 1871 р. повернувся на підросійську Україну.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, журнал “Правда”, видання, редакція.

Основну роль в українському національному відродженні (модерному націотворенні) XIX – початку XX ст. відіграло утвердження новочасної національної самосвідомості, що стало заслугою передової інтелігенції. У досліджуваний період етнічні українські (“руські”, “малоруські”) землі перебували під владою двох імперій – Російської та Австрійської (Австро-Угорської), характер відносин між українськими суспільствами (точніше, їхніми національними елітами) – одне з ключових питань тогочасної історії України¹. Для українського самоусвідомлення галицьких русинів вагомими стали три видатні наддніпрянські діячі – П. Куліш, М. Драгоманов і М. Грушевський. І. Франко писав про “представників трьох різних поколінь” в українському русі півдавстрійської Галичини, вплив яких “поширився здебільшого між інтелігенцією, а частково й між народом: у 60-х роках XIX ст. домінував вплив Куліша, у 70-х (із середини 1870-х років – *І. П.*) і 80-х – Драгоманова, а в 90-х – Грушевського”. На думку письменника, перший напрям був “формально національним (його краще назвати національно-культурницьким. – *І. П.*), другий – радикально-соціальним і третій – національно-радикальним”². П. Куліш мав найбільший ідейний вплив на Галичину в 1860-х роках, особливо в останній третині десятиліття, коли він брав активну участь у виданні народовського журналу “Правда” у Львові. У статті проаналізовано Кулішевий внесок у видання часопису

¹ *Мудрий М.* Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 497, 498.

² *Франко І.* Українці / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ, 1984. – Т. 41. – С. 189.

в 1867–1870 рр. та спроби його відновлення до виїзду П. Куліша в Росію 1871 р. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників (К. Студинського, Є. Нахліка, О. Федорука та ін.), але й сьогодні становить науковий інтерес³.

Уперше П. Куліш побував у Галичині на початку червня 1858 р. разом з дружиною Ганною Барвінок, повертаючись на батьківщину з подорожі по Західній Європі. Він мав нетривалу зустріч з Я. Головацьким у Львові, передав у книгарню ряд петербурзьких видань, що вийшли в Кулішевій друкарні, зокрема 35 примірників своєї граматики 1857 р., два екземпляри роману “Чорна рада”, “Записки о Южной Руси” та ін. Він просив продати книжки, а отримані від цього кошти направити на потреби Народного дому – культурно-освітньої установи галицьких русинів⁴. П. Кулішу судилося зробити “почин”, як згадував пізніше О. Барвінський, у встановленні “сталих взаємин між Галичиною [і] закордонною Україною”⁵. У першій половині 1860-х років П. Куліш мав відносини з галицькими народовцями і русофілами, підтримував народовську пресу, де неодноразово публікував твори. У своєму листі до редакції “Мети” восени 1863 р. автор образно звертався до “коханого побратимства” із закликком “пахати та сіяти, бо лежить наша рідна земля великим перелогом”⁶. Після деякої перерви П. Куліш, який з кінця 1864 р. перейшов на російську державну службу до Варшави (до 1867 р.), відновив листування з Я. Головацьким. У трикутнику “П. Куліш – народовці – русофіли” етапними стали два його листи до Я. Головацького від 22 вересня (4 жовтня) 1866 р. і 16 (28) жовтня 1866 р.⁷.

Суперечки навколо публікації Кулішевих листів, що розгорілися в галицькій пресі в 1866–1867 рр., мали відгук навіть у російській періодиці, засвідчили поглиблення розходжень у національному русі в краї на дві орієнтації – народовську і русофільську (москвофільську)⁸. Розірвавши стосунки з русофілами, і особисто з Я. Головацьким, П. Куліш зосередився на підтримці народовського руху в Галичині. Переслідування української мови і культури в Російській імперії спонукало його звернути більшу увагу на Галичину, де в умовах конституційного австрійського режиму були легальні можливості для української діяльності. Про це він прямо, хоча й в обережній формі, завуальованій під загальноруську риторичку, писав у листі до І. Хильчевського 29 листопада 1868 р.: “У вась въ Києвъ не понимаютъ, что теперь тамъ (у Галичині – *I. P.*) вся суть русскаго вопроса, т.е. коренного русскаго. Києвъ

³ *Студинський К.* До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70 / *К. Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства.* – Київ, 1927. – Кн. 1–2. – С. 76–93; *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: у 2-х т. / *Є. Нахлік.* – Київ, 2007. – Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша: наукова біографія. – 464 с.; *Федорук О.* Українсько-польські відносини у перцепції Пантелеймона Куліша (Контекст галицького суспільно-літературного процесу 60-х років XIX ст.) / *О. Федорук // Україна модерна.* – Київ; Львів, 2003. – Ч. 8. – С. 73–106.

⁴ *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 199, 200.

⁵ *Барвінський О.* Спомини з мого життя / *О. Барвінський* / [упоряд. А. Шацька; комент. Б. Янишина; ред.: Л. Винар, М. Жулинський]. – Нью-Йорк; Київ, 2009. – Т. 2. – Ч. 2–4. – С. 40.

⁶ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, м. Київ. – Ф. 3 (Франко І. Я.). – Од. зб. 4230. – Арк. 153, 154.

⁷ *Федорук О.* Українсько-польські відносини у перцепції Пантелеймона Куліша. – С. 95.

⁸ Детальніше див.: *Райківський І.* Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття / *І. Райківський.* – Івано-Франківськ, 2012. – С. 511–521.

как былъ, такъ и остается безпутнымъ городомъ”⁹. П. Куліш спрямував зусилля на підтримку журналу “Правда”, що почав виходити у Львові з 1 квітня 1867 р. як “письмо наукове і літературне”. Часопис видавали власним коштом львівські народовці за підтримки місцевих громад у Станиславові, Тернополі та Бережанах (1867 р. – як декадник, у 1868–1869 рр. – як тижневик). Кількість передплатників на початку становила близько 160 осіб¹⁰.

Першим видавцем і редактором “Правди” обрано Л. Лукашевича, який намагався залучити до співпраці наддніпрянських діячів, зокрема листувався з цього приводу з П. Кулішем¹¹. Протягом 1868 р. і до початку лютого 1869 р. формальним редактором був І. Микита, насправді ж перші дев’ять місяців 1868 р. журнал редагував О. Партицький, а далі – А. Вахнянин, котрий з лютого 1869 р. до середини 1870 р. вже офіційно підписувався як редактор. Журнал став, за висловом К. Студинського, “одиноким висловником української громадської думки в Галичині ... в рр. 1867–69” (часопис ранніх народовців «Русалка» перестав виходити ще в квітні 1866 р. – І. Р.)¹². На сторінках “Правди”, поряд із творами галицьких і буковинських авторів, у 1867–1870 рр. друкувалися наддніпрянсько-українські письменники та вчені: Т. Шевченко, П. Куліш та його дружина Ганна Барвінок, І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, М. Старицький (Гетьманець), Марко Вовчок, М. Олелькович, М. Костомаров, В. Кулик, О. Стороженко та ін.¹³. У програмній заяві редакції “Правди” в грудні 1869 р. йшлося про мовно-культурну й духовну єдність галичан і буковинців із Наддніпрянською Україною: “Галичина и Буковина здужають до единства літературнѣго з Україною”. Це прагнення “хочемо ми виявити і заступити перед Слов’янським міром посредством нашого письма (часопису – І. Р.)”¹⁴

П. Куліш увійшов у ближчі стосунки з галицькими народовцями, передусім із редактором “Правди” (з вересня 1868 р.) А. Вахнянином. У “Правді” письменник виступав як автор (передусім прозаїк, поет-перекладач, публіцист, історик, фольклорист), публікатор чужих літературних текстів, меценат. Щоправда, свої нові твори, надруковані в 1868–1871 рр. в Австро-Угорщині, переважно у львівській “Правді”, а також окремими виданнями у Львові та Відні, він публікував анонімно або під новими псевдонімами (Павло Ратай, Опанас Прач, Денис Федоренко, Данило Коваль та ін.). П. Куліш майже весь час знаходився поза межами Галичини, мабуть, через бажання оберекти себе від репресій поліції і цькування в російській великодержавній пресі¹⁵. Найбільш тісною його співпраця з редакцією “Правди” була в першій половині 1869 р., зрадагованих ним матеріалів вистачило і на друге півріччя. Перебуваючи під враженням знайомства з П. Кулішем, співробітник “Правди” І. Микита 14 липня 1869 р. писав: “...Способність бачитися з Вами єсть

⁹ Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому. 1858–1875 // Киевская старина. – 1898. – Т. LX, январь. – С. 91; *Нахлік Є. Пантелеймон Куліш.* – С. 256.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 362 (Студинський К. – академік). – Оп. 1. – Спр. 177. – Арк. 46.

¹¹ *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 1–2. – С. 97.

¹² *Студинський К.* До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / К. Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – Київ, 1928. – Кн. 2. – С. 29.

¹³ *Райківський І.* Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. – С. 506, 507.

¹⁴ Від редакції // *Правда.* – 1869. – Ч. 47. – 22 грудня. – С. 392.

¹⁵ *Нахлік Є. Пантелеймон Куліш.* – С. 252, 257.

найдорожчою в моїм життї,... Ви моєму бажанню добра нашому бідному народу вляли нову надїю, показали певну дорогу...”¹⁶. Незважаючи на визначальний вплив письменника на редакцію “Правди”, він не ніс за журнал правової або матеріальної відповідальності (про нього як члена редакції навіть не згадувалося). А. Вахнянин як офіційний редактор нерідко формував зміст номера без погодження з П. Кулішем¹⁷.

Особистому знайомству А. Вахнянина і П. Куліша передувало дедалі більше розходження останнього з попереднім редактором “Правди” О. Партицьким. Тернополянин, учитель місцевої гімназії О. Партицький у 1866–1868 рр. листувався з П. Кулішем, а коли навесні 1868 р. забракло коштів на видавання часопису, звернувся до нього за допомогою. Після деякого зволікання той надіслав гроші, що засвідчив сам О. Партицький у листі Олександрю Барвінському 2 червня 1868 р.: “Кулішь приславъ гроші (100 рублівъ)...”¹⁸. Кошти О. Партицькому на літературні потреби (200 руб.) передав у 1868 р. також В. Білозерський (за свідченням Л. Заclinського в березні 1889 р.)¹⁹. У листах П. Куліш давав настанови редакції журналу, цікавився подіями громадського життя Галичини. Так, він висловлював сподівання в листі 28 травня 1867 р. з Варшави, що “помалу-малу визволитесь (галичани – *I. P.*) изъ-підъ лядчини, не буде вона надъ вашимъ словомъ панувати”. Він піддав критиці львівський часопис “Русь” у 1867 р., назвавши його “псевдо-українська газета”: “Хоть и не ляхи дають на сю газету гроші, та за лядськимъ приводомъ, то це все одно”²⁰. Афорично звучали слова, що “усяка сила и краса росте зъ свого кореня”, письменник критично ставився до діяльності галицьких русофілів, що “нічогісінько ... не втнуть безъ рідного елемента, ... нехтують нимъ съ химерної політики”. Однак він радив не вступати з русофілами в “завзяту сварку, допекаючи їмъ докорами”, з надїєю, що “вони бъ таки, може, схаменулись...”²¹.

20 травня 1868 р. П. Куліш писав О. Партицькому, що “ваши не розуміють України”, але “треба добре та добре зарубати, що тамъ одна рущина (в розумінні українство – *I. P.*) має будучину”²². Короткий зміст Кулішевих листів редактор передавав О. Барвінському до Львова, з яким вони листувалися (останній опублікував кореспонденцію у львівській газеті “Руслан”)²³. У листах О. Партицького приділено увагу видавничим проблемам “Правди”. Зокрема, 25 червня 1868 р. він писав до О. Барвінського про бажання П. Куліша надсилати кілька примірників кожного номера журналу до Росії, щоб коштувало дешевше, але застерігав, що “Правду”

¹⁶ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів). – Ф. 11 (Барвінські). – Од. зб. 3657. – Арк. 1, 1 зв.

¹⁷ *Нахлік С.* Пантелеймон Куліш. – С. 273.

¹⁸ Материяли до історії зносин Галичан з Україною. Листи Омеляна Партицького до Олександра Барвінського // *Руслан*. – Львів, 1908. – Ч. 248. – 30 жовтня (12 листопада).

¹⁹ ЦДАЛ України. – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 2382. – Арк. 52 зв.

²⁰ Листи П. Куліша до Ом. Партицького з літ 1866–8 / [подав К. Студинський] // *Руслан*. – 1908. – Ч. 2. – 3 (16) січня.

²¹ ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 154 (Партицький О.). – Од. зб. 49. – Арк. 7, 7 зв.

²² Листи П. Куліша до Ом. Партицького з літ 1866–8 / [подав К. Студинський] // *Руслан*. – 1908. – Ч. 3. – 4 (17) січня.

²³ Усього в газеті вміщено 34 листи О. Партицького до Олександра Барвінського – від 25 жовтня 1867 р. до 7 жовтня 1880 р., що переважно охоплюють початковий період видання “Правди” (1867–1868 рр.) (див.: *Руслан*. – 1908. – Ч. 248 – Ч. 289).

могли повернути видавцям через несприятливі “тамтешні стосунки”²⁴. Однак у П. Куліша поступово визрів конфлікт з О. Партицьким, якого він звинувачував у розтраті коштів. “Докір тяжкий, ... неоправданий”²⁵, – зробив висновок К. Студинський, автор брошури, в якій розміщено дев’ять листів П. Куліша до О. Партицького, частину кореспонденції між ними²⁶. О. Барвінський згадував, що “знав дуже добре пок[ійного] Партицького... Жив він вельми ошадно і числився з кожним грошем та був незвичайно точний в грошевих справах”²⁷.

Не порозумівшись з О. Партицьким, П. Куліш пішов на зближення з А. Вахнянином, на плечі якого з вересня 1868 р. лягло видання “Правди”²⁸. На бажання письменника новий редактор прибув 18 січня 1869 р. до Кракова, де вони особисто познайомилися. Розмова про видання “Правди” завершилася домовленістю, що П. Куліш буде надсилати матеріали для друку, а галичани – “усе порядкувати і дбати про передплатників”. Відтоді між двома діячами почалося листування, з 28 січня до 5 липня 1869 р. А. Вахнянин вислав П. Кулішеві 26 листів²⁹, “кращого і точнішого кореспондента”, за словами К. Студинського, останній напевно чий міг знайти³⁰. Траплялося так, що від редактора надходив один лист на два-три дні. Йому випала невдячна роль посередника в Кулішовому конфлікті з О. Партицьким, який мешкав тоді в нього у Львові. П. Куліш, зокрема, був невдоволений тим, що О. Партицький не надсилав фінансового звіту за одержані кошти, нерегулярно відписував на його листи³¹. Від початку стосунки з П. Кулішем були затьмарені песимізмом його дружини Ганни Барвінок, яка у Кракові нібито застерегла А. Вахнянина (про це він писав у спогадах): “Ви з моїм чоловіком не довго видержите”³².

Напруженість, що виявилася вже з перших днів листування обох діячів, К. Студинський (дослідник кореспонденції А. Вахнянина, свого тестя) пояснював “авторитаризмом і примхам” самого П. Куліша³³. Так, ще до зустрічі з А. Вахнянином 17 січня 1869 р. письменник написав номінальному редакторові “Правди” І. Микиті листа, який випадково потрапив до рук А. Вахнянина. Останній у листі до адресанта 31 січня того ж року з прикрістю зауважив “терпкі слова проти мене та Партицького”, йому спала на думку приказка: “старий батько ... сварить і тоді на сина, коли він не провинив, а то не провинить на будуче”³⁴. Перечитуючи листи

²⁴ Листи Омеляна Партицького до Олександра Барвінського // Руслан. – 1908. – Ч. 285. – 17 (30) грудня.

²⁵ З листів П. Куліша до Омеляна Партицького / [видав К. Студинський]. – Львів, 1908.

²⁶ Листування П. Куліша з О. Партицьким раніше було опубліковано в газеті “Руслан” 1908 р. (Ч. 1. – 1 (14) січня – Ч. 4. – 4 (17) січня). Перший лист датовано груднем 1866 р., останній, дев’ятий був написаний 21 листопада 1868 р.

²⁷ Барвінський О. Споми́ни з мого життя. – Ч. 1. – С. 111.

²⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 4.

²⁹ Листи було вміщено в книзі: Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.) / А. Вахнянин / [видав К. Студинський]. – Львів, 1908. 26-й лист – у статті К. Студинського “Слідами Куліша” (Записки НТШ. Праці історично-філологічної секції. – Львів, 1928. – Т. СXLVIII. – С. 285, 286).

³⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 1, 2.

³¹ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. – С. 261.

³² Вахнянин А. Споми́ни з життя (Посмертне видане) / А. Вахнянин / [зладив К. Студинський]. – Львів, 1908. – С. 103, 104, 105.

³³ Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873. – С. 29.

³⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 2.

А. Вахнянина, впадає у вічі, що йому нерідко доводилося виправдовуватися перед П. Кулішем. “Не думайте, Добродію, що ми, Галичани, хочемо з Вась Українців жити, – писав він у лютому 1869 р. – У нас немає людей розгардіяшних, щоб збиткували; у насъ більшъ бідовання, якъ гаразду...”³⁵. 2 лютого 1869 р. А. Вахнянин з боєм зауважував: “Коли немає у Васъ ніякого довірря до мене, то покиньте мене... Теперь окрім мене ніхто біля “Правди” не робить, а є вь мене щоденно и 4 години школи, и справляю я на тиждень 50–80 школярськихъ задачъ німецькихъ... За такою працею гірко мені приходить слухати докори – а то до того изъ Вашого листу видна сильна злість на мене”³⁶.

Аналіз листування з П. Кулішем у 1869 р. дає більш детальне уявлення про взаємини тогочасних українських діячів по обидва боки російсько-австрійського кордону. А. Вахнянин інформував у листах про різні сторони громадського життя в Галичині³⁷. Так, він із радістю писав 31 січня 1869 р. про організаційний розвиток “Просвіти” (народовське товариство “розживаєть ся досить широко. Приступають поволеньки и члени до єго”)³⁸, дякував за прислані П. Кулішем 30 рублів для потреб “Просвіти”, що були оформлені як дарунок “просто зь України” (мабуть, для того, щоб не афішувати прізвище П. Куліша)³⁹. 1 березня 1869 р. А. Вахнянин писав про прагнення розбудити на Буковині “сильного духа українського”⁴⁰. Детально розповідаючи про особливості національного життя в листі від 19 березня 1869 р., він поділив галицьких русинів на три групи (“партії”): а) “кацапи “сь сознаниємъ”, для яких “Українець а Москаль “одинь народъ” собі”, та “кацапи “безъ сознания”, ... се толпа людей безглуздохъ”, які несвідомо пішли за Б.Дідицьким, їх було більше, ніж перших; б) “beatі medium tenentes” (“щасливий, хто тримається середини” – *I. P.*). Вони виступали за літературу простонародною мовою, але були проти “кулішівки”, вважаючи, що “фонетика відчужить насъ відъ священнихъ книгъ”, давньоруської літератури. “Людей сіхъ у насъ превелике число, вони не дуже шкодливі, ... повмирають, а сини їхъ іншими роблять ся”; в) “Українці”, прихильники народовців, що різняться між собою головним чином у питаннях мови і правопису: частина з них “радо” прийняла “українське слово”, нову українську літературу, з якою знайомила львівська “Правда”, інша – хотіла б “задержати деякі признаки галицького наріччя”⁴¹.

Яку ж політику варто проводити в Галичині для зміцнення українофільства? Можливі були, з точки зору А. Вахнянина, два шляхи: “ексклюзивний” і “ладнаючий”. Перший був неефективним, бо, відкидаючи усе, що хоча б “на крихту инакь думає”, залишиться тільки “невеличка громада за пару годинъ”. Більш перспективним вважався другий шлях, треба об’єднувати людей, “ладнати коло себе”, включаючи кацапів з “со- и безъ сознания”, але обов’язково дивитися, щоб, як було образно сказано, “паршиве овча не ввійшло у стадо, у громаду”. На сторінках “Правди”,

³⁵ Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.) / А. Вахнянин / [видав К. Студинський]. – Львів, 1908. – С. 56.

³⁶ Там само. – С. 38, 39.

³⁷ ЦДАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 7 зв.

³⁸ Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.). – С. 21.

³⁹ Там само. – С. 46, 58.

⁴⁰ Там само. – С. 66.

⁴¹ Там само. – С. 80, 81, 82.

вважав А. Вахнянин, поступово перемагатиме “Українщина Галичаньщину. Насильно ту не можь ити!”⁴². Завдання “Просвіти” вбачав в тому, щоб “зібрати побіля себе всіх народовців-етимологистів” (прихильників етимологічного правопису), тоді як “Правда” “получить всіх фонетиків”. Отже, об’єднавши навколо “Просвіти” тих, хто дотримується етимології на письмі, “заведемо їх уже помаленьку и до фонетичного стану”⁴³. А. Вахнянин сподівався за підтримки наддніпрянських громадівців, передусім Є. Милорадовича, заснувати в Галичині власну друкарню (“аж жаль бере, якь насъ за все въ тихъ друкарняхъ деруть”, – писав він 22 червня 1869 р.)⁴⁴. У листі А. Вахнянина від 8 лютого того ж року висловлювалася подяка П. Кулішеві за прихильність до галичан і прохання не ображатися, якщо навіть “у дечому согрішимо, ми учимось доперва, якь треба діло вести...”⁴⁵. Він скаржився, що твори нової української літератури слабо доходять у Галичину. “Мало у насъ того всего есть”⁴⁶, – писав він 1 травня 1869 р., а через декілька тижнів листовно уточнив, що “велика намъ шкода походить зъ недостатку книжокъ українськихъ”⁴⁷.

Найбільшу увагу в листах було приділено видавництву “Правди”, особливо фінансовій стороні справи. У березні 1869 р. писав, що часопис читають у Росії (“Правду” “висилаємь порядно у Россию и всюди тамъ, де Ви розказали”)⁴⁸. У середині 1869 р. “Правда” мала, за його даними, 276 постійних передплатників (“сталихъ предплатниківъ”), хоч і не всі з них розраховалися з редакцією, водночас кількадесят примірників надсилалося безкоштовно⁴⁹. Редагував журнал А. Вахнянин без оплати, з рахунків, що висилалися П. Кулішеві, очевидно, що з редакційних працівників невелику платню отримували тільки коректори⁵⁰. П. Куліш обурювався, що за кімнату для редакції галичани платили аж 11 гульденів у місяць, згідно зі звітом Вахнянина, збитки (“недобір”) становили тільки з 1 січня до 20 лютого 1869 р. майже 24 російські рублі⁵¹. Це було однією з причин непорозуміння між ними. “Фінансові клопоти мучили мене, – згадував А. Вахнянин. – Я писав і писав до Куліша, та не міг діждати ся грошевої присилки. Через те заквасили ся (зіпсувалися – *I. P.*) наші дружні відносини...”⁵².

Далеко не все із запланованого П. Кулішем вдалося здійснити: не було створено приватної школи-пансіону для дівчат з українською мовою навчання, німецькомовної газети у Відні для інформування Європи “про Україну і Галичину” та ін.⁵³. А. Вахнянин пізніше жалівся К. Студинському, що найменші друкарські помилки драгували П. Куліша, доводилося навіть давати “невеличкі домашні ошадности, яких Куліш довго не звертав”⁵⁴. Багатолітній Кулішевий соратник у Галичині

⁴² Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.). – С. 82, 83.

⁴³ Там само. – С. 113.

⁴⁴ Там само. – С. 114.

⁴⁵ Там само. – С. 47.

⁴⁶ Там само. – С. 93.

⁴⁷ Там само. – С. 94.

⁴⁸ Там само. – С. 70.

⁴⁹ Там само. – С. 100.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 6.

⁵¹ Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.). – С. 64.

⁵² Вахнянин А. Споми́ни з житя. – С. 104.

⁵³ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 7, 7 зв.

⁵⁴ Там само. – Арк. 6, 6 зв.

І. Пулюй, у свою чергу, писав у спогадах, що вина в конфлікті “була не по стороні Куліша, а по стороні яких двох-трьох галичан...”⁵⁵. У липні 1869 р. вони розірвали стосунки. Не дочекавшись упродовж більш як року повернення власних коштів, потрачених на видавничі потреби, галичанин загрозив П. Кулішеві судом. Після ультиматуму П. Куліш віддав необхідну суму в кінці 1870 р., на його вимогу, вони повернули один одному листи⁵⁶. Кулішеві підозри про розтрату коштів були, мабуть, безпідставні, А. Вахнянин не вклався з видаванням “Правди” в раніше отримані від П. Куліша гроші й мусив докласти власні (за підрахунками К. Студинського, недостача становила в 1869 р. щонайменше 241 австрійський гульден)⁵⁷. А. Вахнянин і О. Партицький дали “стільки доказів безкорисної праці, – стверджував К. Студинський, – що закид Куліша про пропивання “по лакейськи” його грошей можна тільки взяти на рахунок його подражненої амбіції”⁵⁸. Однак А. Вахнянину не вдалося переконати письменника в своїй правоті, а його недовіру підсилювали суперечки між галичанами. Так, А. Вахнянин у листі 3 лютого 1869 р. писав, що “окрім мене ніхто для “Правди” нічого не робить; у насъ ледачі люде чи дурні – я не розберу вже сего”⁵⁹.

Розірвавши стосунки з А. Вахнянином, П. Куліш перестав фінансувати “Правду”, що далі виходила коштом львівської громади⁶⁰. У вересні–грудні 1869 р. львівські народовці, незадоволені Вахняниновим одноосібним редагуванням “Правди”, спробували реорганізувати часопис. Група народовців на чолі з В. Навроцьким листом звернулася до П. Куліша в жовтні 1869 р. з пропозицією “радикальної реформи” на наступний рік⁶¹. П. Куліш дав у грудні 1869 р. надії на об’єднання зусиль у видаванні часопису, що мав фінансові проблеми. Так, у відповіді письменника з Відня, написаній рукою М. Подолинського 13 (25) грудня 1869 р., говорилося, що наддніпрянці, щоб не замовкло “рідне слово”, дають “грошеву допомогу, і се не багатирі, а такі люде, що від свого рота одіймають”. Водночас “Правду” на Україні неможливо передплатити “і п’яти примірників”, навіть до П. Куліша (Ратая) вона не доходить. Було сказано, що “так мало в нас людей тямущих..., та й ті порізнені між себе хатніми колотнечами”⁶². Не вдаючись у деталі складних і суперечливих взаємовідносин між галичанами і П. Кулішем⁶³, хотілося б наголосити, що на перешкоді домовленостям обох сторін стали причини як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру. З огляду на брак коштів П. Куліш приборігав гроші на друк важливіших для нього біблійних перекладів, а його видавничий запал охолоджувала неможливість передплачувати “Правду” в Росії. Його невдоволення

⁵⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1790. – Арк. 22.

⁵⁶ Студинський К. До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70. – С. 78.

⁵⁷ Там само. – С. 79.

⁵⁸ Там само. – С. 91.

⁵⁹ Вахнянин А. Листи до Пантелеймона Куліша (1869 р.). – С. 40.

⁶⁰ Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження / Т. Батенко. – Львів, 1998. – С. 63.

⁶¹ Студинський К. До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70. – С. 81, 82.

⁶² Там само. – С. 82.

⁶³ Більш детально див.: Студинський К. До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70. – С. 76–93. К. Студинський справедливо наголошував: “Що Ратай (П. Куліш – І. Р.) розгнівався на “Правду”, в цьому ... завинила також львівська громада, що ... почала поза плечима Вахнянина добиватися редакції для себе” (ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 25).

викликало редагування часопису галицькими народовцями, адже він хотів мати вирішальний вплив на редакцію,⁶⁴.

Протягом першої половини 1870 р. “Правда” виходила як місячник під редакцією А. Вахнянина. Однак коштів львівської громади і частково віденських січовиків на видання катастрофічно не вистачало, на шостому числі в червні 1870 р. часопис перестав виходити, був відновлений лише 15 (27) квітня 1872 р., без участі П. Куліша. Про грошові нестатки “Правди” неодноразово йшлося в тогочасному листуванні галичан і наддніпрянців. Зокрема, Осип Барвінський у листі до свого брата Олександра 10 березня 1870 р. жалівся, що “Правда” має передплатників “дуже мало”, не більше 130-ти, без допомоги “Українців ... не вийдемо ... Звідкіля грошей узяти? звідкіля материялу?”⁶⁵. Для порівняння, кількість передплатників “Правди” в липні 1868 р. була майже в 2,5 рази більшою – понад 300 чол. (лист Осипа Барвінського до Д. Танячкєвича). Щоправда, як було сказано в листі, не всі “порядно платять..., найбільше є такихъ, що ледве за ¼ року заплатили”⁶⁶. У падінні часопису звинувинив і П. Куліш, який, звичайно, не був зобов’язаний фінансувати “Правду”, але сам давав підстави галичанам сподіватися на допомогу і не завжди дотримувався слова. По черзі розійшовся він із галицькими народовцями, з якими мав близькі контакти в кінці 60-х – на початку 70-х років: спочатку з О. Партицьким, А. Вахнянином, у 1870 р. – з М. Подолинським і В. Барвінським, а найдовше переписувався, за винятком І. Пулюя, з Олександром Барвінським – з 1869 по 1890 рр. (з перервами)⁶⁷.

Характерним епізодом у взаєминах П. Куліша з галичанами була спроба співпраці з братами Барвінськими в другій половині 1870 р. Вони познайомилися влітку 1869 р., коли П. Куліш по дорозі з Австро-Угорщини в Росію 27 липня заїхав до с. Шляхтинці на Тернопільщині, де перебували брати Олександр, Осип і Володимир. “Куліш очарував нас усіх..., ми почувися собі зовсім рідними”, – згадував Олександр Барвінський. Відтоді між ними почалися “дружні взаємини”⁶⁸. П. Куліш наголошував О. Барвінському 8 (20) червня 1869 р., що галицьке письменство “ще не вбилося у колодочки, вилупившись під крилом словесности української...”⁶⁹. Незадовго перед зустріччю О. Барвінський писав у липні 1869 р.: “...Не одно бь я ще мавь поспитатись, не одной мудрої та щирої ради послухати, не одной науки почувти”⁷⁰. В. Барвінський листовно звернувся до П. Куліша з пропозицією реорганізації “Правди”, що знайшла в нього підтримку. Протягом вересня–жовтня 1870 р. письменник обговорював можливість подальшого видання часопису, обіцяв у листах Барвінським 600 гульденів річної допомоги. Про це, зокрема, просив Володимир, на якого, або на його брата Олександра, передбачалося покласти функції редактора. “...Дамо Вам 600 гульденів підмоги на рік, – повідомляв П. Куліш

⁶⁴ *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 279, 280.

⁶⁵ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріяли до історії української культури в Галичині та її зв’язків з Україною. – Харків; Київ, 1931. – С. 101.

⁶⁶ Там само. – С. 88.

⁶⁷ *Студинський К.* До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70. – С. 93; *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 280.

⁶⁸ *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 2. – С. 230, 235.

⁶⁹ ЛННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 1560. – Арк. 18.

⁷⁰ Там само. – Од. зб. 4444. – Арк. 4.

26 вересня 1870 р., – та й робіть з “Правдою”, що зможете; ми ж не мішатимемось у редакцію”⁷¹.

Пізніше у П. Куліша виникла ідея заснування “прискриночка” – спеціального фонду для підтримки української інтелігенції, до якого мали надійти кошти від продажу його “Псалтиря”. Він писав Олександрю Барвінському 2 травня 1871 р. з Відня: “Обертатиме сі гроші на народнє діло, коли всі три брати будуть про яку річ однієї думки. Коли ж думатимете про що різно, то я собі застерегаю право декретування”⁷². П. Куліш листувався з приводу “прискриночка” в першій половині 1871 р. з В. Барвінським, якому пропонував взяти участь у створенні грошового фонду, щоб подолати “деморалізацію” серед галичан⁷³. На підтвердження своєї думки він згадав про невдалі взаємини з О. Партицьким, А. Вахнянином і М. Подолінським. Перші два з них нібито пропивали гроші “не лічачи, а потім прислав (А. Вахнянин – *І. Р.*) мені видуманий рахунок”⁷⁴, – скаржився український письменник 18 жовтня 1870 р. А через півроку додав 12 травня 1871 р., що М. Подолінський “показав себе ще гіршим лакеєм, ніж ті львівські”, бо після того, як, за словами П. Куліша, “вкрав” у нього 500 гульденів “вкупі з ними завів усякі проти мене інтриги”⁷⁵. “... Не солодкою чашею привітала мене на сей раз Галичина!”⁷⁶, – жалівся він 23 вересня 1870 р. О. Барвінському.

Серед паперів В. Барвінського зберігся Кулішевий лист 1871 р., який І. Франко влучно назвав “соборним посланням Куліша галичанам”. Ймовірно, поштовах до написання листа дав В. Барвінський, прихильник наддніпрянсько-галицького єднання⁷⁷. Обстоюючи ідею української національної єдності обабіч Збруча, народовський діяч наголошував у проєкті створення літературно-наукового товариства у Львові 1870 р.: “Не пише Українець тільки для себе, ні Галичанин для себе и Буковинчук для себе, але всі працюють для спільного добра народнєго, для цілого народу”⁷⁸. Від імені наддніпрянців П. Куліш писав про прагнення вдихнути в галичан “жывого, нескаличеного духа украинського..., школою вашою мусьть бути школа украинська, обперта ... на етнографіі...”. Письменник прямо наголошував, що галицьких авторів тільки тоді читатимуть “на Вкраини, колы вы прыймете смакъ украинський” (а не макаронічне “язичіє” на зразок тодішньої літературної мови Я. Головацького або Б. Дідицького – *І. Р.*), тоді Галичина зіллється “духомъ своимъ зъ Україною въ єдыне тило”⁷⁹.

У планах П. Куліша восени 1870 р. було навіть “обернути” “Правду” на політично-літературну щотижневу газету, що мала проявляти інтерес не стільки до красного письменства, як до публіцистики. За задумом, це дало б змогу більш ефективно пропагувати ідейні погляди народовців, протистояти газеті “Основа”,

⁷¹ *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 1. – Додаток. – С. 159.

⁷² Там само. – С. 163.

⁷³ Листування П. Куліша з В. Барвінським опублікував І. Франко в журналі “Кіевская старина” (Миронъ Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 г. // Кіевская старина. – 1898. – Т. LXIII, октябрь. – С. 83–117.

⁷⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 182. – Арк. 30.

⁷⁵ Там само. – Спр. 182. – Арк. 41; Спр. 187. – Арк. 42.

⁷⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 1561. – Арк. 2 зв.

⁷⁷ Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ... – С. 115.

⁷⁸ ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 4121. – Арк. 1, 1 зв.

⁷⁹ Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ... – С. 116, 117.

що почала виходити якраз у той час – із вересня 1870 р. у Львові зусиллями прихильника угодовської політики з поляками Ю. Лаврівського (1869–1871). П. Куліш наполегливо виступав проти угоди, писав В. Барвінському, що “мусить “Правда” стояти й проти польських зусиль на деморалізацію Русі” через Ю. Лаврівського. Він обурювався проти самої назви газети – “Основа”, що “кинула камінь” на петербурзьку “Основу” 1861–1862 рр., був невдоволений не лише ідейним напрямком, але й правописом і мовою “псевдо-Основи”⁸⁰. Про це, зокрема, відверто йшлося в Кулішевому листі до В. Барвінського в жовтні 1870 р., адресант наголошував: “Ляхи тепер нависли над Вами, щоб Вас зажерти, – не дайтеся!”⁸¹. Щоправда, згодом письменник переконався в недоцільності полеміки народовських діячів з “Основою”, за його словами, безперспективно “воювати ... на папері з ляхами та недоляшками”. У нього зникла віра у спроможність галицьких народовців видавати “Правду” на літературному рівні, “достойному молодій Русі”⁸².

На початку 70-х років П. Куліш остаточно втратив інтерес до “Правди”, інформував Осипа Барвінського 6 жовтня 1870 р.: “Про “Правду” мушу Вам сказати, що не буду писати до неї нічого, бо не маю часу. А нехай Галичане самі працюють, як уміють”⁸³. Кулішевий лист до Д. Тянячкевича 25 червня (7 липня) 1869 р. відверто наголошував, що “на самих Ваших Галичан нема надії, як се показує “Правда”. Що там є з України, то се прислано навмання. Тепер воно є, а потім не буде, и редакція навіть не має способу прохати таких людей, що до неї прихильні, бо вони з своїм авторством криюцця...”⁸⁴. “...Галичина не здоліє виставити Україні чесного контингенту до їх спільного діла, – писав П. Куліш Олександрю Барвінському 6 липня 1873 р. – Не вимагаємо від галичан ні крейцара, ані єдиної години праці неоплаченої; тільки бажаємо певности в умові, та й сього не знаходимо. Чи падала так низько хоч одна нація”⁸⁵. Повернувшись із-за кордону в 1871 р., П. Куліш осів на родинному хуторі дружини Мотронівці на Чернігівщині, зазнав гіркого розчарування в наслідках своєї діяльності в Галичині⁸⁶.

З другого боку, зневіру в можливостях продуктивної співпраці з українськими діячами Наддніпрянщини відчували галицькі народовці. Про це, зокрема, свідчить лист М. Подолинського з Відня до А. Вахнянина 7 січня 1870 р. Галичанам не можна “ити рука в руку с теперішними проводирями українськими, – писав автор. – Се люде не нашої почви. Для нашої мови, для нашої літератури вони більше вчинили и вчинять, як ми, но ніколи для нашої української справи у Галичині. [...] Не Українців се заслуга, що ми в Галичині вродились..., ми в Українців лише дуже маленькою и поганенькою причіпкою..., в нас же Українці теперішні нічо инше, як суха рука, рука нещаслива, всушена кацапами, котра на вольній землі нічого

⁸⁰ *Студинський К.* До історії звязків Куліша з Галичанами в р. 1869–70. – С. 89, 90; *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 287, 288, 289.

⁸¹ *Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані / [ред. Ю. Луцького; передм. Ю. Шевельова].* – Нью-Йорк; Торонто, 1984. – С. 201, 202.

⁸² *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 290.

⁸³ ЦДІАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 182. – Арк. 6; ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 3600. – Арк. 1 зв.

⁸⁴ Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. – Ф. 3 (Франко І.). – Од. зб. 4230. – Арк. 49; *Студинський К.* Слідами Куліша. – С. 284.

⁸⁵ *Барвінський О.* Спомини з мого життя. – Ч. 1. – Додаток. – С. 167.

⁸⁶ *Нахлік Є.* Пантелеймон Куліш. – С. 305, 319.

посягти не зможе”. Період короткочасного знайомства з П. Кулішем М. Подолинський емоційно назвав серед “найчорніших” днів у своєму житті⁸⁷. В. Навроцький у листі до М. Бучинського скаржився 19 червня 1870 р. про апатію серед народовців, що “Правда” “нас знищила матеріально і морально”⁸⁸. У листі до В. Навроцького 12 січня 1870 р. М. Подолинський щиро ділився думками, що “Україна і Галичина по цілому році” його заходів не ближчі “собі, як перед роком (а, може, ще и дальші)”, але з оптимізмом писав, що “праця не пішла в воду, а моя надія на будучність не тільки цілого укр (аїнсько)-руського, але і нашого галицького народу ні крихотку не уменчилась, ... чого не доказав я, докаже час и інші люде...”⁸⁹.

Отже, П. Куліш зробив значний внесок у розвиток наддніпрянсько-галицьких взаємин, ідеї української національної єдності в Галичині, особливо в 1860-х роках “Він був великим речником єднання Галичини з Україною, – підсумовував К. Студинський, – хоча в тому була його хиба, що весь монополізм цього єднання хотів узяти виключно у свої руки. Якби не його гордовитість, автократизм і примхи”, П. Куліш став би, поруч Т. Шевченка, “найбільшим ідеалом” серед галицької молоді, але “цього велетенського впливу на галицьке громадянство ... Куліш не мав”⁹⁰. Він заохочував галичан до видавничої діяльності й поширення просвіти серед простолюду рідною мовою. Місцеві народовці у листах висловлювали пропозицію про запрошення П. Куліша очолити кафедру “руської” мови і літератури у Львівському університеті, що звільнилася після переїзду до Росії Я. Головацького, кандидатом на цю посаду бачили також українського письменника І. Нечуя-Левицького⁹¹. Характерно, що П. Куліш зволікав з відповіддю, відверто писав Олександрю Барвінському в жовтні 1870 р.: “Се таке діло, що треба добре й добре поміркувати”. Водночас В. Навроцький в лютому 1872 р. у листі до М. Бучинського зауважив, що “Куліш певно того (львівської кафедри – *I. P.*) не прийме”⁹². Багатолітнім керівником кафедри судилося стати народовському діячу, відомому вченому і письменнику Омеляну Огоновському.

На перешкоді взаєминам П. Куліша з галицькими народовцями стали його авторитаризм і примхливість, що пояснювалося особливостями характеру, відмінній ментальності обох сторін. Молоді галицькі народовці у стосунках із наддніпрянцями схилилися до демократизму, самостійності у вчинках, тоді як П. Куліш – і в силу своєї вдачі, виховання та досвіду роботи в умовах жорсткого адміністрування, і як старший за віком – тяжів до авторитаризму⁹³. Про ментальні причини конфлікту галицьких народовців із П. Кулішем справедливо писав В. Навроцький М. Бучинському в січні 1870 р.: “...Він нашого парламентарного языка не розуміє, так як ми – его абсолютистичного”. Зокрема, це пояснювано тим, що П. Куліш виріс у Росії, а галичани – у “свобідній” Австрії⁹⁴. М. Бучинський і В. Навроцький навіть

⁸⁷ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 121, 122.

⁸⁸ ЦДАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 178. – Арк. 28.

⁸⁹ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 142, 143.

⁹⁰ *Його ж.* До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873. – С. 30.

⁹¹ ЦДАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 86, 88.

⁹² Там само. – Арк. 86.

⁹³ *Нахлік С.* Пантелеймон Куліш. – С. 292, 293, 294.

⁹⁴ ЦДАЛ України. – Ф. 362. – Оп. 1. – Спр. 178. – Арк. 2; *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 395.

називали письменника “вихованцем царату, неволеним и радим неволити...”⁹⁵. Після виїзду в Росію 1871 р. П. Куліш кілька разів бував у Галичині, але вже не користувався підтримкою серед місцевих українських діячів.

П. Куліш на початку 1870-х років мав навіть план запросити на Наддніпрянщину групу робітників із Галичини. “Русини, – писав він Олександрю Барвінському 6 липня 1873 р. з Мотронівки, – оселились би в нас на Україні маленькою колонією, до котрої з часом и інших перетягали б. Се було б вельми добре діло и для господарства, и для спаяння України з Червоною Руссю”. За задумом П. Куліша, “русинські колонії постали б скрізь на Україні”⁹⁶. Однак ця ідея, що мала сприяти наддніпрянсько-галицькому зближенню, не була втілена в життя, та й навряд чи могла бути реалізована. Кулішеве перебування у Львові в липні 1872 р. було короткочасним, він бачився проїздом лише з В. Барвінським, М. Диметом. Про це, зокрема, писав В. Навроцький М. Бучинському 26 липня 1872 р.: “Був тут Куліш два чи три дни “incognito”, ніхто его (за винятком названих діячів. – *І. Р.*) не видів... Поїхав дальше”. Навіть із відомим буковинським письменником Ю. Федьковичем, що приїхав до Львова, він “не схотів запізнатись, хоч мав легку спосібність на улиці”⁹⁷. 28 липня в наступному листі В. Навроцького містилося уточнення, що П. Куліш поїхав “до Липська (Лейпцига – *І. Р.*) видавати Письмо св(яте), не до Відня”⁹⁸.

Отже, П. Куліш був серед невеликої плеяди наддніпрянських діячів, що мали найбільший вплив на українське національне самоусвідомлення галичан, утвердження ідеї соборності (національної єдності) в краї. Найбільш активною його участь у громадському житті Галичини була в 1860-х роках, коли письменник мав тісні зв’язки з місцевими народовцями. З 1867 р., залишивши чиновницьку службу у Варшаві, остаточно розійшовшись з Я. Головацьким і галицькими русофілами, П. Куліш зосередився на підтримці діяльності народовців та їхнього журналу “Правда” у Львові. Він підтримував стосунки з редакцією, куди надсилав свої листи з порадами, різножанрові твори для публікації, матеріальну допомогу для видання часопису. Особливо плідною виявилася співпраця П. Куліша з “Правдою” в 1869 р., зокрема тодішнім редактором А. Вахнянином. Однак через конфлікт між П. Кулішем і галичанами в силу низки об’єктивних і суб’єктивних причин (брак коштів та авторитарні риси Кулішевого характеру, гострі суперечки між львівськими видавцями “Правди” та ін.) відбувся розрив стосунків. Незважаючи на неодноразові Кулішеві обіцянки надати матеріальну підтримку видавцям журналу, що перестав виходити з середини 1870 р., він не дотримався слова і в 1871 р. повернувся на Наддніпрянську Україну.

На перший план у взаєминах з галицькою молоддю після П. Куліша виступив відомий наддніпрянський діяч М. Драгоманов. Львівську “Правду” вдалося відновити як місячник, “письмо літературно-політичне” в квітні 1872 р. завдяки грошовим надходженням від київських громадівців, але без Кулішевої участі. П. Куліш знову проявив інтерес до громадського життя в Галичині на початку 80-х років, разом з дружиною в грудні 1881 р. приїхав до Львова, де зайнявся видавничою

⁹⁵ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 397.

⁹⁶ ЛННБУ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. – Ф. 11. – Од. зб. 1560. – Арк. 67.

⁹⁷ *Студинський К.* Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. – С. 440.

⁹⁸ Там само. – С. 441.

діяльністю, виступив прихильником польсько-українського порозуміння. Відновлена після деякої перерви “Правда” в 1888 р. пропагувала угодовську політику, що знайшла відображення в проголошеній у 1890 р. “новій ері”, але це питання виходить за межі даного дослідження.

Игорь Райковский. Вклад Пантелеймона Кулиша в издание львовского журнала “Правда” (1867–1871)

Освещено вклад П. Кулиша в издание народовского журнала “Правда” во Львове в течение 1867–1870 гг. Среди надднепрянско-украинских деятелей он имел большое влияние на украинское национальное самосознание галицких русинов, развитие идеи национального единства (соборности) в 1860-х годах. Особое внимание обращено на взаимоотношения П. Кулиша с местными народовцами, прежде всего с редакцией “Правды”, посредством переписки, публикации своих произведений в Галичине, которые были наиболее активными в 1869 г. Проанализированы причины и суть конфликта П. Кулиша с издателями журнала, который обещал поддержать его материально даже после того, как “Правда” в середине 1870 г. перестала выходить. Однако он не сдержал слова и в 1871 г. вернулся на подросийскую Украину.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, журнал “Правда”, издание, редакция.

Ihor Raikivskiy. Contribution of Panteleimon Kulish to Lviv periodical Pravda (1867 – early 1870)

The article highlights the contribution of Panteleimon Kulish to publication of the populist periodical *Pravda* in Lviv in 1867–1870. It argues that out of the Dnipro Ukraine (Naddnyprianschyna) figures he had the greatest impact on Ukrainian identity construction of Galician Ruthenians and on a development of the idea of national unity in the 1860s. The article focuses on Kulish’s contacts with local populists, primarily with those working in the *Pravda* editorial office via intensive letter-exchange and publishing his works in Galicia, with 1869 being the period of his most intense activity. It analyses the core causes of a conflict between Panteleimon Kulish and *Pravda* editors. Kulish promised to fund the periodical even after it stopped being published in the mid-1870s. However, he failed to keep his promise, and in 1871 returned to Russian-ruled Ukraine.

Key words: Panteleimon Kulish, *Pravda* magazine, edition, editors.